

О.Є. Аврамова

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу Харківського національного університету внутрішніх справ

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРИВАТНОПРАВОВИХ ПРИНЦИПІВ ОХОРОНИ ПРАВ ПСИХІЧНОХВОРИХ ОСІБ В ПРАВО УКРАЇНИ

Важко представити заможного професійного українського правника хто активно приймає участь у консультації психічнохворих осіб. На це є декілька вагомих чинників, що можуть пояснити таку ситуацію. По-перше, будь-яка праця з психічнохворою людиною потребує відповідних навичок, зокрема є певною проблемою виявити правдиві відомості з показань такої людини. По-друге, психічнохвора людина (особливо при тяжкому психічному розладі) не в змозі забезпечувати себе матеріально, а отже приймати участь у матеріальних витратах на правову допомогу. По-третє, правовий захист психічнохворих осіб вважається таким, що практично відбувся, якщо особу визнано недієздатною або обмежено недієздатною та призначено пенсію. Незважаючи на певну віддаленість юридичної спільноти від проблем охорони прав психічнохворих осіб все ж необхідно більш активно звернути увагу на охорону прав цих людей. І для цього є усі необхідні правові механізми та страшні фактичні обставини життя психічнохворих людей. Їх життя залежить від акту милосердя що може відходити від усіх членів суспільства та усіх професій, а тому імплементація приватноправових принципів ЄС до права України є актуальною проблематикою.

Ви знаєте як проживає людина, яка визнана судом недієздатною та у якої нема родичів і житла? Ні, шановні правники не знаєте та не можете фактично знати, тому що така інформація є дещо суб'єктивно закритою, у зв'язку з відсутністю до неї інтересу суспільства. Так ось описання проживання психічнохворих у інтернатах: десять людей закривають у невеличкій кімнаті та

зовсім нема ні яких санітарно-побутових умов знаходження. Вихід на вулицю на п'ятнадцять хвилин. Це реалії. А ще є жахливою реалією те, що суди визнають недієздатними осіб, які ні є такими. Чому так? А тому що лікарі не можуть виписати на вулицю бездомну психічнохвору людину (іноді жалість), а іншого притулку ніж інтернат для психічнохворих людей неможливо знайти, і тому пишуть необхідну судову-психіатричну експертизу та звертаються до суду. Ще одна проблема це відбирання житла у психічнохворих людей. Схема проста: обіцянки психічнохворої людини, що будуть про неї піклуватися, якщо здійснить відчуження квартири (вони цьому вірять, як діти); оформлення правочину; позбавлення від психічнохворої людини (вивіз до ліса тощо); якщо така людина знайдена, то юристи при психіатричних медичних установ звертаються до суду з позовом про визнання правочину недійсним; відмова у задоволенні позову, оскільки є розписка, що психічнохвора людина отримала гроші, а куди діла їх невідомо. Все психічнохвора людина без житла, а далі? Визнання недієздатною та інтернат для психічнохворих. Іноді є допомога, але вона приходять від європейських колег, зокрема від Європейської психіатричною асоціації, Європейського суду з прав людини, та Всесвітньої психіатричної асоціації. Досвід допомоги цих організацій підкреслює, що вони діють на більш широким принципах охорони прав психічнохворих осіб, що доцільно дослідити.

Сучасне цивільне українське право знаходиться в фазі розвитку (імплементатії принципів європейського права до українського права), від якої залежить шлях формування цивільно-правового регулювання будь-яких цивільних правовідносин. Тому вивчення приватноправових принципів ЄС та їх імплементатія у право України є необхідним фактором розвитку прав людини. Однією з груп принципів становлять приватноправові принципи охорони прав психічнохворих людей. Ці принципи побудовані на світових стандартах охорони прав психічнохворих людей. Варто зазначити, що світові стандарти охорони прав психічнохворих людей визнані і Україною, однак фактично є нереалізованими внаслідок економічних проблем. З точки зору правової науки

проблемним залишається встановлення системи приватноправових принципів охорони прав психічнохворих людей. Про це свідчить і практика ЄСПЛ. Наприклад, у справі Наталії Михайленко проти Судом було зазначено, що підхід, якого дотримується національне законодавство і згідно з яким особи, визнані недієздатними, не мають права на безпосередній доступ до суду з метою поновлення своєї цивільної дієздатності, не відповідає загальній тенденції, що панує на європейському рівні. Зокрема, порівняльний аналіз, проведений у вищенаведеній справі «Станєв проти Болгарії» (Stanev v. Bulgaria) (пп. 88-90) демонструє, що сімнадцять із двадцяти досліджених правових систем передбачали на той час безпосередній доступ до суду для осіб, визнаних недієздатними [1, п. 38]. Наведений судовий прецедент підкреслює недосконалість правової охорони прав психічнохворих людей в Україні. Тому звернемось до дослідження світового та європейського досвіду у цьому напрямку.

Світові принципи охорони прав психічнохворих людей встановлені у різних актах. Базові принципи охорони психічнохворих людей встановлені Резолюцією 46/119 Захист осіб з психічними захворюваннями та поліпшення психіатричної допомоги прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 18 лютого 1992 р. по доповіді Третього комітету (A/46/721). У цьому акті визначені основні права психічнохворої людини, зокрема психічнохвора особа має право на здійснення всіх громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав. Зокрема право на надання правової допомоги. У ч. 1 ст. 14 цієї Резолюції визначено, що пацієнта, який перебуває на психіатричному закладі, в максимально короткий термін після госпіталізації інформують у такій формі і на такому мовою, які йому зрозумілі, про всіх його правах згідно з цими Принципами та відповідно до внутрішнього законодавства, причому така інформація включає роз'яснення цих прав і порядку їх здійснення. Частиною 1 ст. 18 Резолюції встановлено, що пацієнт має право вибирати і призначати адвоката для подання пацієнта як такого, включаючи представництво в ході будь-якої процедури розгляду скарги або апеляції. Якщо пацієнт не забезпечує

самостійно такі послуги, адвокат надається пацієнту безкоштовно остільки, оскільки даний пацієнт не має достатніх коштів для оплати його послуг [2]. У цьому міститься принцип надання правової допомоги психічнохворої людини як на платній, так і безоплатній основі.

У Гавайської декларації II встановлені принципи лікування психічнохворої людини: слугування лікаря інтересам пацієнта; психіатр несе відповідальність за лікування психічнохворої людини (доцільна терапія, побудована на турботі, поваги та гідності); побудова відносин з пацієнтом на довірі; надання інформації про стан здоров'я пацієнту; етична поведінка психіатра; конфіденційність лікування; заборона дослідження пацієнта перед аудиторною [3].

Положення та погляди Всесвітньої психіатричної асоціації про права і юридичний захист психічнохворих визначають, що люди, які страждають психічними захворюваннями, повинні користуватися тими ж правами людини і основними свободами, що й всі інші громадяни. Вони не повинні бути об'єктом дискримінації на ґрунті психічного захворювання. Психічно хворі мають право на професійну, гуманну і гідну допомогу. Вони повинні бути захищені від експлуатації, поганого поводження і приниження. Позбавлені волі пацієнти повинні мати право на кваліфікованого опікуна або адвоката для захисту їх інтересів [4].

Європейська хартія прав пацієнтів також поширюється на принципи охорони прав психічнохворих осіб та встановлює: право на профілактичні заходи; право на доступність; право на інформацію; право на згоду; право на свободу вибору; право на приватність і конфіденційність; право на повагу до часу пацієнтів; право на дотримання стандартів якості; право на безпеку; право на інновацію; право на попередження по можливості страждань і болю; право на індивідуальний підхід до лікування; право на подачу скарги; право на компенсацію [5].

З наведених актів можна виокремити наступні групи приватноправових принципів охорони прав психічнохворих осіб: 1) принципи збереження гідності

психічнохворої людини; 2) принципи поширення стандартів та прав людини на психічнохворих без обмежень та дискримінації; 3) принципи надання психіатричної допомоги; 4) принципи надання правової допомоги; 5) принципи надання та отримання інформації; 6) принципи надання соціальної допомоги.

В Законі України «Про психіатричну допомогу» виокремлені наступні принципи. У ст. 4 цього Закону визначені принципи надання психіатричної допомоги : законність, гуманність, додержання прав людини і громадянина, добровільності, доступності та відповідно до сучасного рівня наукових знань, необхідності й достатності заходів лікування з мінімальними соціально-правовими обмеженнями [6]. Ці принципи реалізуються у Правилах застосування фізичного обмеження та (або) ізоляції при наданні психіатричної допомоги особам, які страждають на психічні розлади, затверджених, затвердженого Наказом Міністерства охорони здоров'я України 24 березня 2016 року № 240. Зокрема: приміщення, в якому застосовується ізоляція, має мати площу не менше 7 м² та достатньо великі вікна, щоб забезпечити природне освітлення в нормальних умовах та приплив свіжого повітря. Особа, до якої застосовують ізоляцію, повинна мати безперешкодний доступ до санітарних засобів, які відповідають вимогам гігієни та дозволяють усамітнення. Особа повинна завжди мати доступ до чистої питної води та харчування тричі на день з розумними інтервалами. У разі негативних змін у фізичному та психічному стані особи застосування ізоляції негайно припиняється [7, п. 9]. Проаналізувавши наведені національні нормативно-правові акти можна дійти до висновку, що національне законодавство не містить усього спектру принципів охорони прав психічнохворих осіб, що визначені у Європейському Союзі. У зв'язку з таким станом національного правового поля у цій сфері варто запропонувати здійснити імплементацію наступних європейських приватноправових принципів охорони прав психічнохворих осіб до законодавства України:

I. Принципи збереження гідності психічнохворої людини (психічнохворі особи повинні бути захищені від експлуатації, поганого поводження і

приниження; мати гідні умови проживання та тимчасового знаходження, зокрема у ізоляторах; отримувати гідну підтримку у суспільстві; заборона проводити експерименти над психічнохворою людиною без згоди її опікуна або адвоката; заборона дослідження пацієнта перед аудиторною тощо).

II. Принципи поширення стандартів та прав людини на психічнохворих без обмежень та дискримінації (на психічнохворих людей поширюються усі права та стандарти прав людини у будь-якої сфері життєдіяльності тощо).

III. Принципи надання психіатричної допомоги (доцільна терапія, побудована на турботі, поваги та гідності; побудова відносин з пацієнтом на довірі; право на зміну лікаря та способу лікування тощо).

IV. Принципи надання правової допомоги (позбавлені волі пацієнти повинні мати право на кваліфікованого адвоката для захисту їх інтересів право; на подачу скарги самостійно або через адвоката; право на безоплатну допомогу адвоката; право на компенсацію; право на безкоштовну консультацію адвоката при госпіталізації про права психічнохворого пацієнта; самостійно подавати заяви про поновлення дієздатності тощо).

V. Принципи надання та отримання інформації (психічнохвора людина має право на отримання інформації про стан свого здоров'я, про процедуру лікування; інформацію про стан свого майна та майнових прав; право на отримання інформації про досвід та відгуки про психіатра та власного адвоката; конфіденційність інформації про хворобу та стан здоров'я психічнохворої людини тощо).

VI. Принципи надання соціальної допомоги (право на пенсію; право на безкоштовне отримання пристосованого житла, що є безпечним для проживання психічнохворої людини; право на опікуна; право на догляд; право на правову допомогу за рахунок держави тощо).

Наведені принципи є невичерпаними та потребують окремого дослідження у юридичній науці. Імплементация європейських приватноправових принципів охорони психічнохворих людей є не лише елементом розбудови європейської, правової держави України, а і є актом

милосердя щодо психічнохворих людей. Цивілістика завжди була найбільш наближеною до потреб людини, а тому прийшов час простягнути руку до осіб, які справедливо вимагають милосердя, осіб які суб'єктивно живуть та існують у власних світах, а фактично знаходяться у світі, що непристосований до їх існування, а тому права цих осіб потребують додаткової цивільно-правової охорони, що побудована на двох рівнях: загального та спеціального.

Література:

1. Case of Nataliya Mikhaylenko v. Ukraine. URL: [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-119975"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
2. Резолюція 46/119 Захист осіб з психічними захворюваннями та поліпшення психіатричної допомоги прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 18 лютого 1992 р. по доповіді Третього комітету (A/46/721). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_905
3. Гавайська декларація II. Всесвітня психіатрич.асоціація; Декларація, Міжнародний документ від 10.07.1983 URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_872.
4. Положення та погляди Всесвітньої психіатричної асоціації про права та юридичний захист психічно [...] Всесвітня психіатрич.асоціація, ООН; Regulation, International document on October 17, 1989 URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/995_871
5. Європейська хартія прав пацієнтів URL: http://www.meduniv.lviv.ua/files/press-centre/2014/n180414/evropejska_hartiya_prav_pacientiv.pdf
6. Про психіатричну допомогу : Закон України від 22.02.2000 № 1489-III URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1489-14>
7. Правила застосування фізичного обмеження та (або) ізоляції при наданні психіатричної допомоги особам, які страждають на психічні розлади, затверджених : Наказ Міністерства охорони здоров'я України 24 березня 2016 року № 240 URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE28700.html.